

Ірина МОШИК
(Глухів)

Вищі навчальні заклади Чернігівщини в українізаційних процесах 20-х початку 30-х років ХХ ст.

20-ті роки минулого століття в історії України позначилися процесом становлення радянської влади на території нашої держави. Інтерес до наукового дослідження цього періоду викликаний неоднозначністю політики українського більшовицького уряду щодо позиціонування своєї влади відповідно задекларованого статусу України у складі СРСР. Глибоке наукове вивчення цих проблем є одним із гарантів незворотності позитивних змін у суспільстві. Все частіше з'являються публікації, присвячені окремим напрямкам визначеної теми, в т.ч. питанню проведення українізації у вищих навчальних закладах. Дослідження з цієї проблеми можна бачити серед робіт Л.В. Блинди [1], В.М. Бойка та О.Д. Бойка [2], О.Ю. Бориснюка [3], Я.В. Верменич [4], В.М. Даниленка [5], О.А. Коляструк [6], В. Коцура та Н. Коцур [7].

Одночасно, залишається майже недослідженою тема здійснення українізації в 20-х на початку 30-х років у вищих навчальних закладах Чернігівщини. Відтак, використовуючи архівні й історіографічні джерела у межах досліджуваного часу з'ясуємо проблему впровадження політики українізації у вищих навчальних закладах Чернігівщини та її вплив на формування нової української інтелігенції.

Завоювавши Україну, більшовицьке керівництво не відчувало, що українські землі (й інші території колишньої Російської імперії також) є повністю підкореними. В ході національно-визвольних змагань стало зрозумілим, що гасла національних партій є досить близькими значній частині українського суспільства. Це неминуче повинно було змусити замислитися радянське керівництво над питаннями зміцнення більшовицького впливу в Україні. Тому керівництво РКП(б), починаючи з 1919 р., йде на окремі поступки українцям у національній сфері [8]. Подальша партійна лінія щодо ставлення більшовиків до національно-культурних питань була чітко зазначена на Х з'їзді РКП(б). Наголошувалося, що комуністична партія повинна була допомагати населенню окраїн колишньої Російської імперії наздогнати центрально-російські регіони. Для вирішення цієї проблеми передбачалося розвинути й зміцнити радянську державність у формах, які відповідають національно-побутовим умовам цих народів; розвинути й зміцнити органи влади, адміністрації, які б склалися з місцевих людей, що знають побут і психологію місцевого населення; зокрема в Україні – розвинути україномовну систему освіти [9]. На XII з'їзді РКП(б) у квітні 1923 р. був проголошений курс на здійснення політики коренізації, що в Україні отримала назву “українізації”.

Українська мова, як засіб спілкування більшості населення УСРР, була оголошена офіційною мовою. Встановлювалося, що документи уряду та центральних відомств українських радянських органів призначені для загального відома належить публікувати українською та російською мовами, а найбільш важливі урядові документи – також мовами національних меншин, що проживали в УСРР. Було заборонено приймати на роботу до державних організацій службовців, що не володіли українською мовою [10].

Офіційного статусу українізація на Чернігівщині набула в другій половині 1923 р. після прийняття ВУЦВК та РНК УСРР 1 серпня 1923 р. постанови “Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови” [11]. У липні 1923 р. Губернським відділом народної освіти був прийнятий план українізації радянського апарату культурно-просвітницьких установ і установ професійної освіти Чернігівщини. Щодо вищих навчальних закладів губернії, то в першу чергу мали українізуватися педагогічні вищі навчальні заклади, сільськогосподарські та кооперативні технікуми протягом двох років, у т.ч. інститути народної освіти (далі – ІНО) – Чернігівський та Ніжинський з робітфаками. Оскільки частина викладачів володіли українською мовою і могли нею викладати, то обидва заклади з 15 лютого 1924 р. повинні були частково українізуватися, а від початку наступного 1924–1925 навчального року (але не пізніше 1 вересня 1925 р.) цілком перейти на викладання українською мовою всіх предметів [12]. Для навчальних закладів, які знаходилися у північних районах губернії і де більшість студентів спілкувалися російською мовою термін українізації був подовжений до 1927–1928 навчального року.

У грудні 1923 р. комісія з українізації Ніжинського ІНО задекларувала програму дій щодо впровадження зазначеної політики в інституті. В якій чітко визначалися шляхи проведення українізаційної кампанії у стінах інституту. Насамперед, ставилися вимоги щодо запровадження української мови серед адміністративно-технічного апарату, зокрема, в діловодстві. Всі студентські організації та предметні комісії Ніжинського ІНО мусили перевести своє діловодство на українську мову до 15 березня 1924 р. З початком зимового триместру українською мовою повинні були читатися такі дисципліни, як історія українського письменства, українська мова та порівняльне мовознавство, історія української культури. Фізкультура та семінар із соціального виховання на всіх триместрах теж мали викладатися українською мовою.

Для тих хто не володів українською мовою або володів погано організовувалися самокурси з вивчення мови, які були обов’язковими для таких студентів упродовж усіх триместрів за винятком останнього (дев’ятого).

Усі революційні та літературні свята повинні були проводитися українською мовою. Для підвищення знань студентів у галузі історії українського народу та його культури організовувалася відповідна студія українською мовою. Стінна газета теж частково повинна була бути українізованою – з початку триместру організовувався її український відділ. Організовувався також кабінет рідної мови з добіркою відповідної літератури, якою – за потреб – могли користуватися як студенти, так і викладачі. Для організації української книгозбірні керівництву ІНО необхідно було виділити відповідні кошти та передплатити поточні україномовні видання “Червоний шлях”, “Шляхи мистецтва”, “Знання” і “Книга” та на газети “Вісті ВУЦВК” і “Більшовик”. Планувалася також передплата на закордонну українську літературу. Необхідно було відокремити від загального каталогу бібліотеки каталог “Україніка”.

Зобов’язали педагогічний склад Ніжинського ІНО поступово впроваджувати українську мову й на своїх заняттях. Для користі справи всі студенти та викладачі, які володіли українською мовою мали спілкуватися нею в побуті, навчаючи таким чином своїх співрозмовників. Усі оголошення, накази, плакати теж повинні були писатися українською мовою [13].

За актом обстеження губернською комісією стану українізації Ніжинського ІНО, складено відповідну таблицю.

Склад студентів Ніжинського ІНО за мовною ознакою 1924 р. [14]

українці	росіяни	євреї	поляки	білоруси	знають українську мову	не знають українську мову
210	24	43	1	3	225	56

Із загального викладацького складу (25 осіб) викладали українську мову – 2; викладали українською мовою – 7; знали українську мову посередньо – 15, – відтак, практично всі викладачі Ніжинського ІНО володіли українською мовою. Студенти I курсу, що вступили в 1924 р. стовідсотково володіли українською мовою. Українських газет передплачувалося 3 (“Вісті”, “Більшовик”, “Селянська правда”), що складало 30 % загальної кількості передплачених інститутом видань. Стінна газета цього часу оформлювалася двома мовами з перевагою російської. Дипломні роботи виконувалися переважно також російською мовою. Проте, діловодство вже велося українською; як і всі оголошення адміністрації інституту. Оголошення ж студентських організацій – двома мовами [15].

У Чернігівському ІНО склалася дещо інша ситуація. В 1922 р. до запровадження політики українізації в інституті викладання всіх дисциплін проводилося виключно російською мовою, адже більшість студентів була якраз із північних районів Чернігівщини, які традиційно спілкувалися здебільшого на діалекті й українською мовою взагалі не володіли (як більшість викладачів, що були російськомовними). Для всіх студентів обов’язково українською мовою викладалися лише українська мова, література, історія та географія України. Крім приватних лекцій з мови, літератури та історії України, які викладалися на словесно-історичному відділі окремо [16].

У січні 1925 р. за звітом губернської комісії з українізації Чернігівського ІНО діловодство адміністрація вела змішано – і українською, і російською мовами. Оголошення робилися виключно українською мовою. Дипломні роботи – як і в Ніжині – виконувалися російською мовою. За постановою Бюро ІНО від 22 жовтня 1924 р. у подальшому всі дипломні роботи повинні були виконуватися українською мовою. Стінна газета видавалася українською і російською мовами, але здебільшого українською. Українських підручників використовувалося тільки 5 % від загальної їх кількості. В обігу інститутської бібліотеки знаходилося 855 українських книжок, що становило всього 8,7 % від загальної кількості. Для вивчення української мови, крім лекцій, які проводилися на перших курсах, для старших курсів працювало 2 гуртки.

У 1924 р. до інституту в Чернігові був прийнятий 101 студент, з них 80 % були українцями, але володіли рідною мовою тільки 50 % студентів-першокурсників.

З 24 осіб лекторського складу Чернігівського ІНО 1 викладав українську мову, 5 викладали свої дисципліни українською мовою. Інші або цією мовою не володіли, або продовжували за звичкою та через зручність викладати російською [17].

Склад студентів Чернігівського ІНО за мовною ознакою січень 1925 р. [18]

Всього студентів	українці	інші	володіють українською мовою	не володіють українською мовою
216	182	34	108	108

Як бачимо з таблиць, у середині 1920-х років тільки 50 % студентів Чернігівського ІНО володіли українською мовою, тоді як у Ніжинському ІНО їх було 80 %. Що пояснюється, насамперед географічним розташуванням навчальних закладів, а також місцем проживання контингенту студентів, які там навчалися.

Однак, відповідно до урядових вимог щодо негайного проведення українізації вищих навчальних закладів у середині 1920-х років почалося форсоване впровадження цієї політики.

У Чернігівському ІНО лекторів, які володіли українською мовою, зобов'язали проводити заняття виключно цією мовою. До тих, хто українською не володіли або володіли погано поставили вимоги письмово дати зобов'язання щодо її вивчення й запровадження у викладанні вже з наступного, тобто 1925–1926 навчального року. Службовці інституту в робочий час мусили спілкуватися між собою та зі студентами виключно українською мовою. В плановому порядку влаштовувалися курси з вивчення української мови для службовців і викладачів інституту [19]. За дорученням ректора Чернігівського ІНО було вивішене оголошення в якому зазначалося, що під час занять у лабораторіях і аудиторіях студенти мають запитувати тільки українською мовою, а лекторам дозволялося відповідати тільки у випадку, коли до нього зверталися українською мовою. Розмовна мова між студентами у стінах ІНО теж повинна була бути виключно українською [20].

У 1926 р. був установлений остаточний термін українізації студентів Чернігівського ІНО – початок 1927–1928 навчального року. Для здійснення таких планів влаштували іспит із української мови для студентів та викладачів. Також було ухвалене рішення не дипломувати студентів, які не знали української мови. Для викладачів встановили два терміни для складання іспиту: 1-й – з 1 грудня до 25 грудня 1926 р.; 2-й – з 20 січня до 1 лютого 1927 р. У перший термін мали складати іспити С.Г. Баран-Бутович, В.Д. Адаменко, Д.М. Іванова, Б.М. Руткевич, В.І. Чуприна; у другій термін екзаменувалися С.І. Воробйов, І.Д. Фролов, І.П. Львов, Н.О. Щеглова, О.О. Паско, Н.Г. Баран-Бутович й інші [21].

Не дивлячись на подібні кардинальні заходи, справа українізації Чернігівського ІНО просувалася досить повільно. Умови для її запровадження й добровільного використання в обігу української мови були не дуже сприятливими. Російськомовні і студенти, і викладачі з великим небажанням сприймали українізаційні процеси, вважаючи форсований їх наступ насильством, що спричинило тихий саботаж щодо застосування мови в обігу. “Більшість студентів – українці. Цей факт ще не свідчить, що питання про українізацію нашого ІНО стоїть цілком задовольняюче. Багато із студентів-українців володіють українською мовою дуже погано, деякі не вміють зовсім розмовляти нею” [22]. “Що стосується лекторського складу ІНО, то перевага залишається на боці лекторів росіян і взагалі лекторів, вихованих в російському оточенні та не знайомих з українською мовою” [23]. Відтак, часто для окремих викладачів переносилися терміни впровадження українізації. Наприклад, для лектора О.О. Паско, беручи до

уваги. що він походженням був естонцем, або для лектора анатомії та фізіології С.Г. Павського, з огляду на його поважний вік (понад 60 років), який не дозволяв за короткий термін організувати свою роботу відповідним чином [24].

Одночасно, за зниження темпів українізації керівництво Чернігівського ІНО у 1928 р. отримало догану від НКО УСРР, де наголошувалося на неприпустимості подібного ставлення до директив НКО у справі українізації, порушення всіх термінів та інструкцій щодо українізації. Пропонувалося попередити всіх викладачів, які не володіли українською мовою, якщо вони не змінять ставлення до політики українізації, то будуть звільнені з посад у кінці навчального року [25].

Не все гаразд складалося із запровадженням політики українізації й у Ніжинському ІНО. 29 грудня 1923 р. ректор інституту О.О. Карпеко видав наказ № 90, яким зобов'язував навчальний контроль, декана факультету соціального виховання (факсоцвуху) та керівника гуртка з вивчення української мови строго слідкувати за відвідуванням гуртка студентами інституту, які несерйозно поставилися до висунутих вимог щодо українізації навчального закладу [26]. У 1925 р. з 27 викладачів викладали українською мовою – 33 %, мали наміри перейти на українську мову викладання – 11 %, російською ж мовою продовжували викладати – 67 %. Більшість викладачів просто не бажали переходити на українську мову викладання: “Кукаркін написав, що може викладати але окремі лекції, Кирилов – ще не зовсім може, Резанов – ще не могу, Шифрін – не могу ні в якому разі, інші просто написали, що не можуть” [27].

2 червня 1925 р. НКО УСРР видав обіжник в якому зазначалося, що справа українізації ІНО в республіці, не зважаючи на розпорядження НКО просувалася дуже повільно, тому нова радянська інтелігенція, що виходила з педагогічних вузів залишалася відірваною за мовним чинником від широких кіл селянства. Відтак, необхідно було вжити рішучих заходів з прискорення цього процесу в інститутах народної освіти.

Педагогічний відділ Головпрофосу пропонував низку заходів. Насамперед, не українізованим ІНО в певний термін, згідно затвердженого плану Головпрофосвіти, перейти на українську мову викладання, всі лектори, що володіли українською мовою повинні були обов'язково викладати виключно українською. Студентство власною самоорганізацією, а також під керівництвом професури мало влаштовувати гуртки української мови. При кожному ІНО необхідно було створити консультативне бюро живої української мови, яке давало б поради щодо вірного вживання української фразеології. Студентів, які не вміли читати, писати та говорити українською мовою заборонялося переводити на старші курси (останнє запроваджувалося під відповідальність ректорів). На вільні вакансії дозволялося запрошувати лише лекторів, що володіли українською мовою. Методологічним предметним комісіям було поставлене завдання всіма засобами популяризувати українську термінологію в кожній галузі наук, за окремих непорозумінь – проводити консультації з Українською Академією наук. Ставилося завдання придбання україномовної наукової та художньої літератури. Кожен триместр ІНО мали сповіщати НКО УСРР про хід українізації лекторів і студентів [28].

Якщо зі студентами, які не знали української мови в інституті проблем не було – всі вони відвідували відповідні гуртки й поступово складали іспити, засвідчуючи володіння мовою. Викладачі ж неохоче сприймали необхідність українізації. У березні 1926 р. на засідання Правління Ніжинського ІНО був заслуханий звіт керівника гурт-

ка з вивчення української мови викладачами В.А. Фесенка, який у своєму виступі доводив до відома присутніх, що гуртком керували два викладача він і П.К. Волинський: В.А. Фесенко навчав усній мові, П.К. Волинський – техніці письма. Відвідували гурток викладачі В.І. Резанов, П.О. Бельський, В.Р. Фохт, А.А. Гуринов, О.О. Гржимайло, аспірант Т.П. Алексеев. Заняття проводилися 2 рази на тиждень. Технікою писемної мови всі оволоділи на достатньому рівні. Усна мова вивчалася шляхом підготовки доповідей. Деякі викладачі робили помітні успіхи, іншим бракувало словарного запасу. У відповідях на запитання В.А. Фесенко зазначив, що П.К. Волинський залишив роботу через те, що більшість членів гуртка перестали з'являтися на заняття. Зовсім безнадійна справа виявилася з викладачами С.К. Ніконовим та Б.М. Шифріним, які постійно саботували роботу гуртка й практично відмовлялися вчити українську мову [29].

Інша справа була з молодими викладачами інституту для яких наприкінці 1926 р. за вказівкою НКО УСРР був проведений іспит на знання української мови. Згідно з постановою правління Ніжинського ІНО спеціальна комісія у складі деканів факультетів В.В. Куркаркіна (факсоцвих) та К.Ф. Штепи (робітфак), викладача української мови проф. Є.А. Рихліка, представника від окружної комісії у справах українізації В.А. Фесенка провела іспити з української мови для осіб, яких приймали на посади лекторів інституту. Всі викладачі виявили достатній рівень знань української мови, фаховою термінологією володіли на високому рівні, тому могли вільно викладали свої дисципліни [30].

Гучномовні гасла про досягнення стовідсоткової українізації викладацько-студентського складу дуже болісно відобразилися на досвідченій дореволюційній професурі, частина з якої змушена, навіть, була залишити викладання (М.М. Бережков, І.Г. Турцевич й інші, хоча в даному випадку українізація не була визначальною щодо їх рішення полишити роботу в ІНО). Жорсткий формалізований підхід до розширення сфери вживання української мови завдавав певної шкоди процесові національного відродження, залишивши за його межами інтелектуальні сили, що не володіли мовою, а форсована українізація без урахування реального стану справ могла дискредитувати цю вкрай необхідну справу [31].

Дещо по-іншому проходив процес українізації у вищих навчальних закладах, які знаходилися на півночі Чернігівщини, у прикордонних з Росією землях – Глухівському ІНО та Шосткинському хіміко-технологічному інституті. По-перше, за планом Губпрофосу терміни українізації для цих вузів були подовжені до 1930–1931 навчального року, а по-друге, керівництво цих інститутів, будучи цілком російськомовним, не форсувало події й не поспішало впроваджувати ідею тотальної українізації серед інститутського загалу. Хоча певні заходи з українізації їм доводилося запроваджувати.

У 1928 р. коли в Чернігівському та Ніжинському ІНО українізація підходила до свого логічного завершення, інститут у Шостці тільки звертався з проханням до Губпрофосу надіслати копію обіжника № 468 про останній термін цілковитої українізації інституту та її календарний план [32].

Але все-таки форсований наступ політики українізації, навіть у цьому проросійському мовному регіоні мав свої позитивні наслідки. В 1924 р. у звіті Шосткинського хіміко-технологічного інституту зазначалося, що викладання ведеться цілком російською мовою і запровадження української мови у навчальний процес, на думку керівництва, було не допустимим через склад студентів і викладачів, які спілкувалися ви-

ключно російською мовою. Українська мова як навчальна дисципліна взагалі була відсутня [33]. У 1926 р. ситуація дещо змінилася. Хоча й наголошувалося, що в інституті навчалось 64 % українців, але вести викладання українською мовою було неможливим через те, що 90 % студентів нею не володіли, але все ж українська мова була введена до навчального плану. Четверо з викладачів могли вести заняття українською мовою – три математики та викладач, власне, української мови. Але перехід до викладання українською мовою хоча б частково інших предметів здійснити було неможливо. У звіті наголошувалося, що наступного року в інституті намагатимуться частково перейти на українську мову викладання, використавши для підготовчої роботи літню перерву [34]. Проте, вже на початку 1930 р. всіх студентів-випускників Шосткинського хіміко-технологічного інститут зобов'язували до 12 січня 1930 р. скласти комісії іспит на знання української мови [35].

Не зважаючи на всі зовнішні намагання партійних і державних установ провести українізацію в Глухівському окрузі (до якого входив і Шосткинський район), у травні 1929 р. чергова партійна директива наголошувала, що “процес опанування української мови проходить неприпустимо мляво. До цього часу по більшості масових установ соцвиху округу українська мова неможливо калічна і засмічена” [36].

Не кращим чином проходив процес українізації й у Глухівському ІНО. У протоколі № 2 загальних зборів інституту за 1924 р. зазначалося, що заняття проводилися цілком російською мовою. В навчальний план 1925–1926 навчального року були введені українська мова та українська література. З 16 викладачів інституту володіли українською мовою – 7, серед яких: П. Мохов – викладач графічного мистецтва, Т. Корнушенко та Л. Шкурат – викладачі ручної праці. З 114 студентів інституту українською володіли 78, але користувалися нею в побуті менше половини. В бібліотеці були наявні 167 книжок українською.

Наступного навчального року планувалося частково перейти на українську мову викладання таких предметів, як ботаніка, зоологія, анатомія та фізіологія людини, фізика, хімія, неорганічна еволюція, енциклопедія виробництва, краєзнавство, географія, ручна праця по металу та дереву. Планувалося також заміщувати вакантні посади викладачів із числа тих кандидатів, які володіли українською мовою [37].

Але задекларовані плани реалізувати не вдалося через причину ліквідації Глухівського ІНО. Керівництво ж педтехнікуму, який постав на місці ліквідованого інституту, переймалося більше організаційними питаннями, ніж питаннями запровадження політики українізації. В 1927 р. перевірка учителів Глухівського району – слухачів Глухівського педтехнікуму виявила повне незнання ними української мови, у зв'язку з чим було запропоновано скасувати попередні постанови щодо звільнення від перевірки учителів-студентів педтехнікуму. Виняток становили студенти, повна українізованість яких не викликала жодних сумнівів. У всьому окрузі тільки 8 % учителів знали українську мову на цілком достатньому рівні, а 80 % практично нею не володіли. За абсолютне незнання української мови були звільнені з посади у Глухівському районі 3 вчителі, а в Шосткинському – 5, але через деякий час, після складення іспиту, вони були поновлені на посадах [38].

Навіть кардинальні заходи, які почали здійснюватися в 1930 р. в нововідкритому Глухівському інституті соціального виховання, зокрема, заборона переведення студентів на старші курси через відсутність знання української мови (наприклад студента Гаврилова, який виявив повну безграмотність з української мови на другий курс не перевели, за-

лишивши “другорічничати” на першому [39]) не дали бажаних результатів, тим більше, що в цей період заходи з політики українізації поступово почали згортатися.

Політика українізації у вищих навчальних закладах північного регіону Чернігівщини не була реалізована через низку як об’єктивних, так і суб’єктивних обставин. Зокрема, близькість кордону з Росією спонукала більшість населення Глухівського округу досить поверхово ставитись до українізаційних процесів. Загалом же, весь процес українізації і Глухівського, і Шосткінського інститутів відбувався досить мляво, і здебільшого українізаційні заходи ігнорувалися і керівництвом закладів, і студентами.

Однак, навіть здійснена не в повному обсязі, українізація мала вельми позитивні наслідки для системи вищої освіти тогочасної України: почала формуватися нова українська наукова еліта; викладацькі кадри не тільки самі стали добре (чи краще) володіти українською мовою, але й підготували ціле покоління молоді, що мала стати генератором подальшого розвитку української мови, науки та культури. Вперше з’явилася українська наукова література, підручники для вищої школи, видані рідною мовою. Почали формуватися українські термінологічні словники, виникали бібліотечні фонди, вища освіта почала масово надаватися мовою корінного населення країни.

Усе це заклало фундамент збереження мови, ідей незалежності України, на якому пізніше зросло покоління українських дисидентів; і без сумніву мало вплив на появу в 1991 р. незалежної Держави Україна, що логічно продовжила процес українізації, започаткований у складних умовах 1920-х – початку 30-х років.

На початку 1930-х років українізація згортається. Більшовики досягли тотального панування на всій території країни і національні загравання з місцевим населенням були вже не актуальні, що й зумовило відхід від задекларованої політики коренізації. В подальшому влада поставила перед собою завдання знищити всі прояви українського національного відродження й уніфікувати культурне життя на території СРСР. Загалом, радянська українізація, поставши як вимушена поступка більшовиків українському населенню, ніколи не була метою, а лише засобом для зміцнення радянської влади, складовим – за влучним висловом першого секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора – елементом соціалістичного будівництва, під кутом якого й потрібно було її розглядати.

Джерела та література

1. *Блинда Л.В.* Украинизация и ее роль в общественно – политической жизни украинского народа в 20-е годы: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Киев. гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко. – К., 1992. – 25 с.
2. *Бойко В.М., Бойко О.Д.* Досвід та уроки діяльності Ніжинської Науково-дослідної кафедри історії культури і мови по здійсненню політики українізації // Література та культура Полісся. – Вип. 4. – Ніжин, 1994. – С. 49–53.
3. *Бориснюк О.Ю.* Обговорення проблем українізації вищим партійним керівництвом у 1922–1923 рр. // Український історичний журнал. – 2000. – № 4 – С.90–102.
4. *Верменич Я.В.* Здійснення українізації у 20-х – 30-х роках: політичні і культурні аспекти проблеми: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1993. – 24 с.
5. *Даниленко В.М.* Українізація: здобутки і втрати (20-і – 30-і рр.) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 1992. – Вип.2. – С.28–34.
6. *Коляструк О.А.* До питання про деякі стереотипи у дослідженні політики українізації (20–30-ті рр. ХХ ст.) // Література та культура Полісся. – Вип. 21. – Ніжин, 2002. – С.167–170.
7. *Кошур В., Кошур Н.* Українізація та освіта в 20-ті – на початку 30-их років ХХ ст.: деякі методологічні та історіографічні аспекти // Рідна школа. – 1997. – № 12. – С.77–80.
8. КППС в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898–1970). – Т. 2. (1917–1924) / Пер. з 8-го рос. видання. – К.: Політвидав України, 1979. – С. 189.

9. Там само. – С. 242.
10. Збірник узаконень та розпоряджень робочо-селянського уряду України за 1920-ті роки. – К., 1927 р. – Ч. 34. – С. 157.
11. Українізація на Чернігівщині в 20-30-ті роки. Добірка документів. – Чернігів, 1997. – С. 3.
12. Там само. – С. 12.
13. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. Р-6121, оп. 1, спр. 288, арк. 1–2.
14. Там само, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 87, арк. 2–3зв.
15. Українізація на Чернігівщині в 20-30-ті роки. Добірка документів. – Чернігів, 1997. – С. 28.
16. Центральний державний архів вищих органів влади і урпаління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 1, спр. 826, арк. 151 зв.
17. Українізація на Чернігівщині в 20-30-ті роки. Добірка документів. – Чернігів, 1997. – С. 30.
18. Там само. – С. 31.
19. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-608, оп. 1, спр. 213, арк. 30.
20. Там само, спр. 163, арк. 16.
21. Там само, спр. 308, арк. 25.
22. Там само, спр. 168, арк. 3.
23. Там само, спр. 167, 14.
24. Там само, спр. 373, арк. 105.
25. Там само, спр. 750, арк. 1.
26. ВДАЧОН, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 36, арк. 25.
27. Там само, спр. 87, арк. 4–5.
28. Там само, арк. 11
29. Там само, спр. 91, арк. 33 зв.
30. Там само, арк. 121 зв.
31. *Бойко В.М., Бойко О.Д.* Досвід та уроки діяльності Ніжинської Науково-дослідної кафедри історії культури і мови по здійсненню політики українізації // Література та культура Полісся. – Вип. 4. – Ніжин, 1994. – С. 49.
32. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 3730, арк. 2
33. Там само, оп. 2, спр. 1153, арк. 74 зв.
34. Там само, арк. 90 зв.
35. Там само, оп. 1, спр. 3732, арк. 232.
36. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. Р-2322, оп. 2, спр. 142, арк. 72
37. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1055, арк. 76.
38. ДАСО, ф. Р-2322, оп. 2, спр. 142а, арк. 34.
39. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 4845, арк. 54зв.

Мошик І.В. Вищі навчальні заклади Чернігівщини в українізаційних процесах 20-х – початку 30-х років ХХ ст.

У статті розглядаються питання проведення політики українізації в 20-х – на початку 30-х років минулого століття у вищих навчальних закладах Чернігівщини та її вплив на формування нової української інтелігенції.

Ключові слова: українізація, українська вища освіта, українська інтелігенція, інститут народної освіти, політика пролетаризації, студентський контингент.

Мошик І.В. Высшие учебные заведения Черниговщины в украинизационных процессах 20-х – начала 30-х годов ХХ в.

В статье рассматриваются вопросы проведения политики украинизации в 20-х – начале 30-х годов прошлого столетия в высших учебных заведениях Черниговщины и ее влияние на формирование новой украинской интеллигенции.

Ключевые слова: украинизация, украинское высшее образование, украинская интеллигенция, институт народного образования, политика пролетаризации, студенческий контингент.

Moshyk I.V. Chernihiv higher school in ukrainisation processes in the 20th – at the beginning of the 30th in XX century

In this article some questions of leadthrough of policy of ukrainisation in Chernihiv higher school in the 20th –at the beginning of the 30th in XX century are examined and it's influence for formation of new Ukrainian intelligenction.

Key words: ukrainisation, ukrainian higher school, ukrainian inteligion, politic of proleta-rization, institute of folk education, student's contingent.

УДК 94(477)“17/20”

Микола ТЕРЕХ
(Глухів)

Із минулого Батуринської пошти

Батурин за географією розміщення знаходився на перетині торгівельних і поштових шляхів. Про що свідчить хоча б той факт, що в 1892 р. в Батурині була знайдена Візантійську монету Василя I (867–869) [1].

У 1669 р. Батурин стає столицею Підгетьманської (Лівобережної) України. В Глухівських статтях, які підписав гетьман Дем'ян Многогрішний, в одному з пунктів вказано про створення швидкої гоньби для доставляння царських грамот, гетьманських універсалів, листів козацької старшини та воевод, а в Батурині та Ніжині влаштувати поштові стани. Великих зусиль приклав гетьман Дем'ян Многогрішний для влаштування в Ніжині і Батурині спеціальних дворів для прийому пошти, утримання коней та обігріву поштарів.

Біля сорока років потому працювала пошта в Батурині, але в полум'ї листопадової пожежі 1708 р. всі дерев'яні будівлі міста згоріли вщент; не оминула сумна участь і будівлю поштової станції.

Опис, зроблений на початку 1726 р. – через 17 років після трагедії – свідчить, що “ныне по разорении, город Батурин весь пуст” [2]. Проходив час і до спаленого Батурина поступово поверталися його жителі, селилися нові сім'ї. Люди ремонтували зруйновані оселі, будували нові. Батурин відроджувався.

На початку XVIII ст. значного розвитку досягла військова пошта, яка прокладалася в місцях скупчення військ, у місцях, де проходили бої та в місцях розрухи після них. Назва “полевая почта” вперше була використана у 1716 р. [3]. З 1725 р. слово “почтарь” замінене на “почтальон” [4].

Регулярне поштове сполучення Батурина відновлюється після імператорського указу Анни Іонівни 1740 р., в якому вона наказала відновити пошту в Малоросії [5]. Щоб частково зменшити податки та повинності населення України, Олексій Кирилович Розумовський в 1742 р. піднімає клопотання перед Сенатом про зменшення витрат на утримання пошти, яка розрослась під час війни з турками. Імператриця Єлизавета Петрівна в серпні 1742 р. видає указ, у п. 5 якого передбачав, аби в Малоросії “почты все свести, а содержать одну от Глухова до Киева <...> а козацких лошадей и прочих обывательских на ту почту не требовать” [6].